

Bok

Psykisk sikringskost

Hedda Vormeland

litteraturviter og oversetter

Både å forebygge og å avhjelpe psykiske vansker hos barn er viktige oppgaver for de voksne som omgir dem. To nye serier med barnebøker om følelser og psykologi har mye å by på, kanskje først og fremst for disse hjelperne.

Anne Vibeke Fleischer og Rikke Mølbak Gyldendals serie «Psykologi for barn» Gyldendal Akademisk, 2013

Så lenge jeg kan huske, har jeg vært opptatt av barnelitteratur. Først fordi det var de bøkene som var tilgjengelige for meg, naturligvis – men etter hvert som jeg gikk fram i alder og visdom, la jeg aldri fra meg de bøkene jeg hadde «vokst fra». Etter hvert ble interessen mer distansert og handlet først og fremst om faglig nysgjerrighet på hva som bys førstereisgutter og -jenter på litteraturskuta. Både som litteraturviter og i løpet av de årene jeg var bokhandler, har jeg brukt veldig mye tid på barnebøker.

Jeg er overbevist om at ingen før- eller småskolebarn vil velge en av titlene i «Psykologi for barn» til fornøyleslesning

Da jeg fikk barn og begynte å lese for dem, skiftet interessen ham enda en gang. Det å lese en bok høyt med en fireåring på fanget, og å kjenne barnets ansenhet og den tydelige lettelsen når det går bra til slutt, er vesensforskjellig fra det å analysere den samme teksten intellektuelt. Gjennom nesten et tiår nå har jeg oppdaget og gjenoppdaget barnelitteratur sammen med de fire barna mine – fra de første pekebøkene via billedbøker og eventyr, til kapittelbøker og fantasy. Sistnevnte leses for tida av en niåring som foretrekker tjukke bøker og finner fram på biblioteket på egen hånd. Sjuåringen trenger iblant mye oppmuntring for å komme gjennom leseleksa, andre ganger slukes bøker i rask takt. Femåringen elsker høytlesning av alle slag og hører gjerne det samme eventyret utallige ganger. Og halvannetåringen hviner av glede når han peker på bildet av kua og får bekreftet sin antakelse om at det dyret sier «mø».

Skjønnlitteratur og sakprosa hånd i hånd

Faglitteratur kan gi kunnskap om alt mellom himmel og jord. Men skjønnlitteraturen byr på opplevelser, og dermed erfaring nesten uten risiko. Begge deler kan hjelpe barn som strever med vanskelige følelser eller en uholdbar omsorgssituasjon, og i to nye bokverk gjøres det et forsøk på å få sakprosa og skjønnlitteratur til å dra lasset sammen. Gyldendal Akademisk har gitt ut serien «Psykologi for barn», som er skrevet av Anne Vibeke Fleischer og Rikke Mølbak, mens Universitetsforlaget står bak serien «Jenny og Jakob», som er skrevet og illustrert av Arnhild Lauveng.

Ved første øyekast ser de to seriene påfallende ulike ut. Universitetsforlagets serie likner vanlige skjønnlitterære innbundne billedbøker for førskole- og småskolebarn, mens Gyldendal Akademisk har gitt de heftede titlene i sin serie et utseende som kan minne om skolebøker, med avdempet fargebruk og enkle, tegnede illustrasjoner (illustratøren, Claes Movin, er bare nevnt i kolofonen, som et ekstra signal om at hans bidrag har en sekundær funksjon her). Denne serien er oversatt fra dansk og behandler seks temaer (sinnemestring, vennskap, sorg, familievold, overvekt, tvangsproblematikk). For hvert tema finnes det to bøker, én beregnet på barn i aldersgruppen 4–8 år og én for aldersgruppen 9–13 år. Visuelle signaler om målgruppe gis ved at bøkene for de største barna er i svart-hvitt, mens bøkene for de yngste har et farget felt nederst på forsiden og fargelagte illustrasjoner både utenpå og inni.

De skjønnlitterære tekstene i «Psykologi for barn» er korte fortellinger (et par tekstsider) med vekslende hovedpersoner. I hver bok er det to gjennomgangsfigurer, én gutt og én jente, som har det til felles at de for eksempel «lever med vold» eller «har tvangstanker og -handlinger» (dette gjøres eksplisitt i undertitlene). Fortellingene gjengir fragmenter av disse barnas hverdag, og gjennom dem forstår vi hvordan barnas/ungdommenes vansker fører til problemer for dem og omgivelsene. I noen tilfeller kan vi se ansatsen til en løsning (barnet tør å fortelle en voksen om det som skjer, eller foreldrene forstår og finner løsninger), men mange av historiene slutter midt i en vond eller vanskelig situasjon. Her skiller bøkene seg fra det meste av skjønnlitteratur for disse aldersgruppene, og bruddet merkes. Da jeg leste høyt om at Rasmus, etter et uhell, får kjeft av faren og blir stengt inne i hageskuret, utbrøt andreklassingen min fortørnet: «Det burde jo ikke slutte sånn, da!»

Småbarnsbøkene åpner med en instruks til oss voksne. Vi får beskjed om å lese forord og etterord, først deretter skal vi lese historiene sammen med barnet. Forordet gir veiledning om bruken av boka, ikke minst om spørsmålene som er plassert nederst på hver side i bokas skjønnlitterære del. Den voksne høytleseren oppfordres til å spare spørsmålene til slutt, eller til neste gang, dersom barnet vil ha historien ferdig lest uten avbrytelser. Muligheten for at barn og voksne sammen kommer på helt andre spørsmål, nevnes også. I forordet til flere av titlene understrekes det at det ikke finnes «riktige

eller gale svar» på disse spørsmålene. Dette er viktige kommentarer, for det å veve spørsmål til samtale inn i en løpende tekst er vanskelig å få til på en god måte. Barn sosialiseres til nettopp å lete etter riktige svar, så spørsmålene må være svært generelle og åpne dersom de skal føre til noe mer og bedre enn at barnet reproducerer teoretisk kunnskap. I tillegg kan spørsmålene peke ut bestemte detaljer og dermed overskygge andre, som kanskje ville vært vel så fruktbare for et gitt barn. Flere av spørsmålene i disse bøkene er gode, men litt for mange er ja/nei-spørsmål som ikke inviterer til dialog.

I bøkene som er beregnet på de eldre barna, blir ikke de skjønnlitterære tekstene avbrutt av spørsmål, men i en egen del etterpå får leseren et drøftingsgrunnlag til hver historie, enten med en kortfattet oppsummering av historien fulgt av spørsmål, eller med bare spørsmål. Noen av bøkene har også forslag til klasseoppgaver.

Arnhild Lauveng *Jenny og Jakob-serien* Universitetsforlaget, 2013

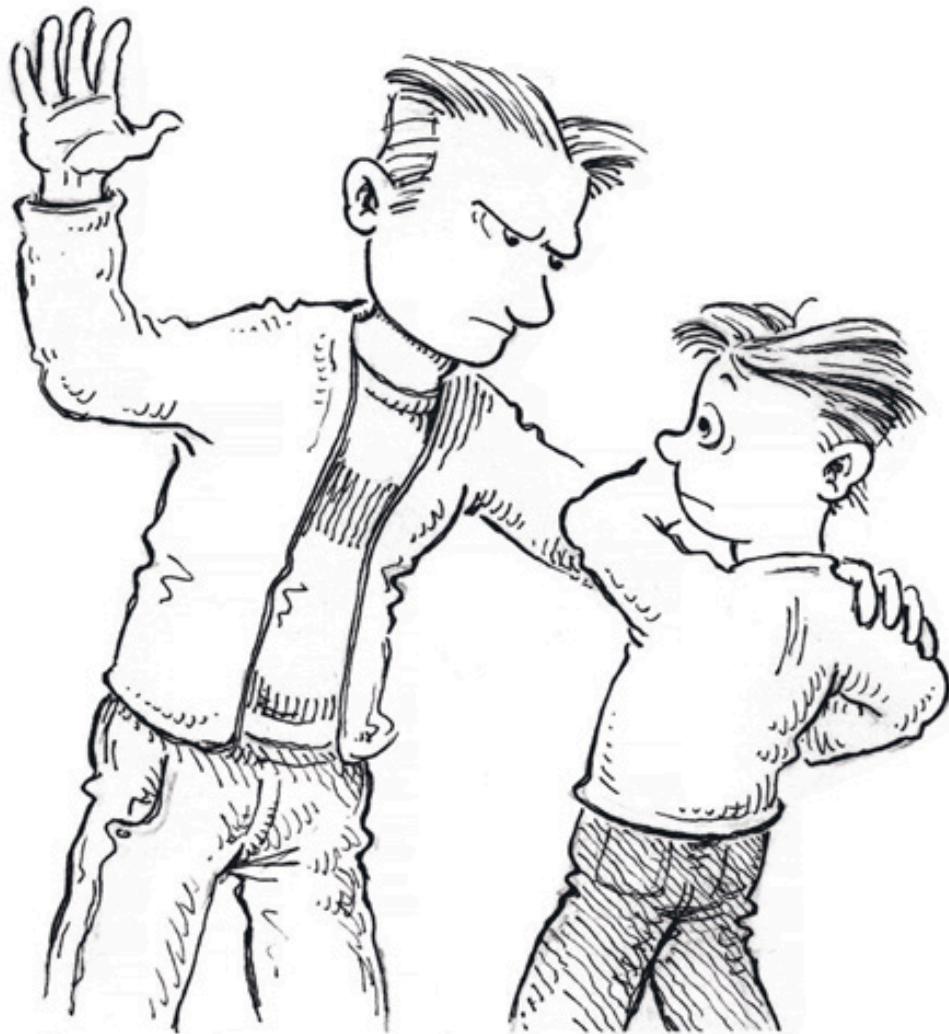
I alle bøkene for begge aldersgruppene i «Psykologi for barn» er det et fylldig etterord beregnet på den voksne leseren, hvor temaet for boka forklares, det foreslås strategier og gis eksempler. I boka *For alltid og aldri mer – William og Anna sørger* står det i forordet at «Etterordet bakerst i boken er for de voksne som skal støtte barna.» (side 7, min uth.) Dette understreker hvem målgruppen er, noe forlaget også er inne på i sin presentasjon av bøkene: «Serien henvender seg til *deg som ønsker å forstå og hjelpe barn* som har det vanskelig.» (fra forlagets nettsider, min uth.) Bøkene er altså beregnet på voksne som ser et problem og vil hjelpe barnet med å finne en løsning, men skal også være et verktøy for barnet i spill med den voksne. Bøkene er med andre ord et middel, ikke et mål i seg selv. Det er først og fremst samtale med den voksne som skal hjelpe barnet til å reflektere over sin egen situasjon og ta imot støtte for å arbeide fram forandring.

Fabel om følelser

Universitetsforlagets bøker om Jenny og Jakob har et helt annet visuelt uttrykk enn Gyldendals serie. De sju bøkene har fargersterke, nesten glorete omslag, hvor en naivistisk illustrasjon vies mest plass, over boktittelen i en farge som matcher illustrasjonen. Temaene overlapper til dels med dem som tas opp i «Psykologi for barn» (engstelse, selvfølelse, sorg, sjalusi og misunnelse, kognitive teknikker, forandring, ansvarsfordeling mellom barn og voksne). Men der barna i eksempelfortellingene i de danske bøkene har problemer som åpenbart hører hjemme i hjelpeapparatet, handler Jenny og Jakob-serien med forlagets ord om «helt vanlige følelser». Det er et tydelig prosjekt for disse bøkene å ufarliggjøre og avdramatisere følelser, både hos barn («Alle er redde av og til. Alle barn, alle voksne, alle kaniner, alle er redde av og til.») og voksne («et generelt råd kan være å fokusere mer på konkrete, hverdagslige utfordringer barnet, og omgivelsene, opplever, enn på å finne ut av hva 'som er galt'»).

Til sitt bruk er det fint og matnyttig, men det gjør også at de skjønnlitterære innslagene blir tynget ned av nyttelest

I bøkene i Jenny og Jakob-serien er det en sammenhengende fortelling som utgjør den skjønnlitterære delen, fulgt av en «fakatekst for barn» og en «fagtekst for voksne». Fortellingen har én tekstsida og én helsides illustrasjon på hvert oppslag. Teksten åpner for ulike lesninger – av en voksen leser kan den oppfattes som en realistisk fortelling om Jenny og kosekaninen Jakob, men med avstikkere inn i Jennys fantasiverden, hvor Jakob kan snakke og bevege seg, og hvor det dukker opp underlige vesener som forklarer de to vennene om følelser. Men samtidig er fortellingene en slags fabler, etter fremmedordbokas definisjon en «kort fortelling på vers el. prosa som allegorisk anskueliggjør en praktisk leveregel ved at dyr, planter el. livløse ting opptrer talende og handlende». I Arnhild Lauvengs bøker møter vi (i tillegg til en talende og handlende tøykanin) blant annet en tankefisk, en fargofant, en drømmeløve og flokker av glemmefrosker. Fortellingene er bygd opp over samme lest, nærmest som eventyr, med en formelaktig innledning: Hver bok åpner med samme illustrasjon (Jenny og Jakob hånd i hånd) og setningen «Jenny og Jakob er bestevenner.» Resten av teksten på det første oppslaget er variasjoner over en beskrivelse av forholdet mellom dem – at de alltid er sammen, at de liker å leke sammen, at de sovner sammen hver kveld. Først på neste side begynner fortellingen. Også den følger en kjent mal – Jenny og Jakob har et prosjekt, det oppstår problemer, løsningen kommer, harmonien er gjenopprettet. Men samtidig peker fortellingen videre, for når Jenny har fått hjelp til å håndtere en vanskelig følelse (fargofanten Busjram blåser bort gråsugerne som fikk henne til å føle seg liten og dum, spesialstorken Edward spiser glemmefroskene som fikk henne til å glemme alle gode ting), får hun samtidig beskjed om at hun også må lære å klare seg selv – og noen tips om hvordan hun kan klare det.

Illustrasjon fra bokserien «*Psykologi for barn*»

Gjennom hele den skjønnlitterære teksten er fortellerstemmen lojal mot Jennys univers, selv om det iblant nevnes at Jakob ikke snakker eller spiser når mamma og pappa er til stede. Men i faktateksten til slutt brytes denne illusjonen, og forfatteren henvender seg direkte til barna med en utlegning av liknelsen: «Jeg tror Jenny og Jakob sovnet (...) og at de drømte at de var i skogen og møtte tankefisker. For jeg tror egentlig ikke at det går an å snakke med andre menneskers tankefisker. Jeg tror faktisk ikke at mennesker *har* tankefisker, ikke ordentlige, svømmende fisker, ikke inne i hodet. Nei, det går ikke, ikke på ordentlig.» Forfatteren tar her tydelig plass som formidler, men i en høytlesningssituasjon låner jo den voksne leseren ut sin stemme til Lauveng, og på den måten inviterer hun alle voksne med på sin aksjon for å betrygge og oppmuntre barn. Budskapet er som tidligere nevnt tydelig og oppbyggelig: Alle har mange forskjellige følelser, det er helt i orden; av og til er noe vanskelig, da kan det hjelpe å tenke lurt og/eller snakke med en voksen.

Begge de to bokseriene forutsetter som vi ser at barnet har minst én trygg og nærværende voksen. Men begge seriene kan også bidra til å skaffe barn som strever, slike livsnødvendige hjelpere, både ved å fortelle barna at det nytter å be om hjelp, og (ikke minst!) ved å gjøre barnas «førstelinjevoksne» tryggere. I Gyldendals serie er det etterordet som er klart sterkest. De skjønnlitterære skissene er både språklig og litterært sett nødtørftige, og teksten skjemmes av smitte fra dansk (ett representativt eksempel: Det er lett å gjette at den forunderlig forbeholdne setningen «Jeg skal nok være der hele tiden» fra en omsorgsfull nabo til ei jente som trenger hjelp, skyldes at en likelydende setning på dansk er en betryggende forsikring). Men etterordene gir nøktern og god informasjon til voksne som ønsker å hjelpe – relevant og rett på sak, og med mange eksempler og gode råd. På samme måte gir Arnhild Lauvengs fagtekster for voksne matnyttig informasjon og en og annen aha-opplevelse. Samtidig er barna i mindre grad avhengig av den voksne i møtet med hennes bøker, hvor den skjønnlitterære historien bærer et helt eksplisitt budskap – inkludert forslag til løsninger.

Jeg er overbevist om at ingen før- eller småskolebarn vil velge en av titlene i «Psykologi for barn» til fornøyleslesning. Det forhindrer ikke at bøkene kan fungere etter hensikten, men de gjør det bare hvis en voksen vil det. Teksten i Lauvengs «Jenny og Jakob»-serie kunne vært mer gjennomarbeidet (et talende eksempel: et par steder bytter kosekaninen plutselig navn), men bøkene appellerer til barna med fargesterke illustrasjoner og gjenkjennelige problemstillinger. Og sammenliknet med Gyldendals serie får barna mer igjen for investeringen når de har blitt kjent med Jenny og Jakob, ettersom de får møte igjen de samme figurene i hver bok i serien. Det er med andre ord tydelig at disse to seriene vil ha noe ulikt bruksområde. Universitetsforlagets bøker er de som fungerer best skjønnlitterært, de kan brukes forebyggende og gjerne leses i sammenheng, og de kan også antakelig med hell brukes i for eksempel barnehager. «Psykologi for barn» krever tettere oppfølging både i høytlesingssituasjonen og i etterkant, de er primært tenkt brukt for å løse problemer, og det er usannsynlig at man vil lese hele serien for et barn.

Skattejakt mellom to permer

Jeg nevnte innledningsvis at barna mine befinner seg på forskjellige stadier på veien mot å bli voksne lesere. Det er halvannetåringen jeg vil hente fram igjen her, fordi det er så fascinerende lett å se hvordan han bruker bøkene i det altoppslukende prosjektet sitt: det å finne ut av hvem han er i verden. Stadig sammenlikner han sine egne omgivelser med det han finner på boksidene. Ser han en hund, er reaksjonen den samme enten hunden er et fotografi, en tegning eller et vesen av kjøtt og blod – da peker han og sier (for et par måneder siden spørrende, nå med stadig større myndighet): Vau-vau! Da en av søstrene hans var på samme alder, leste vi for n-te gang en kartongbok om å kle på seg. Boka, *Lille Leo kler på seg*, er nærmest en pekebok. Den lille pjokken boka handler om, får på seg bleie, body, sokker, trøye og bukse. Senere samme dag kom datteren min trekkende med et plagg hun hadde dratt ut av en skuff. «Har du funnet en body?» sa jeg og gjentok: «Det er en body. Body.» Jeg kunne nesten se tannhjulene begynne å snurre i hodet på henne, hun ble veldig travel og for omkring. Da hun fikk øye på Leo-boka, pekte hun og sa: «Den!» Vi åpnet boka og fant igjen tegningen av bodyen, noe hun ble så glad for at hun lo høyt. Akkurat samme fryd ser vi hos lillebroren nå når han ser at et barn i en bok har en ball, og straks begynner å lete etter sin egen.

Illustrasjon fra bokserien «Psykologi for barn»

Mine barns vei inn i bøkens verden kan illustrere at det å hente kunnskap fra litteraturen ikke er noe små barn trenger å lære – det faller dem naturlig, det er en uunnværlig del av deres litterære liv. Og behovet for å trekke linjer fra litteraturen til den fysiske virkeligheten oppstår altså samtidig som og sammen med det vi kanskje kan kalle ufiltrert litteraturglede – fryden over rytmer og rim, behovet for å få vite *hvordan det går*, øyeblikkets nytelse.

I lys av barnas iver etter å hente de skattene som er gjemt i barnebøkene, kan man fristes til å tro at det er enkelt å putte svaret i en barnebok, bare man vet hva spørsmålet er. Men slik er det naturligvis ikke – nettopp på grunn av iveren og det indre drivet. Barna venter ikke på veiledning – de er uforutsigbare som Askeladden, de har med seg sitt eget liv til bøkene og henter ut akkurat det som passer dem. Bibelens liknelser har som regel én kanonisk lesning, men et barn kan komme til å overse farens glede når den bortkomne sønnen kommer hjem igjen, og i stedet bli forarget på den trofaste storebrorens vegne. På samme måte kan en detalj vi voksne nesten overser, for et barn

overskygge hele resten av fortellingen: Hvor ble det egentlig av det kosedyret etterpå? Klarte barna å dele godteriet helt likt? Dermed må kanskje bøker som er ute etter å skape en bestemt endring, legge ganske tydelige føringer for hvordan de skal brukes. Begge de seriene jeg har sett på, kommer med et eksplisitt budskap. Til sitt bruk er det fint og matnyttig, men det gjør også at de skjønnlitterære innslagene blir tynget ned av nyttebelastning. Et barn som sliter med vanskelige følelser, kan antakelig få vel så mye ut av å lese et rent skjønnlitterært verk. Det finnes mengder av gode barnebøker om sorg, sinne, frykt, vold, sjalusi, mobbing og så videre, men det krever innsats å finne den rette i hvert enkelt tilfelle. De omtalte bokseriene kan dermed bli en fristende smørbrødsliste å velge fra, men de bør ikke fortrenge skjønnlitteratur som gir leseren mer rom for medskapning.

Budskapet til den voksne er som vi har sett viktig, fordi det er den voksne som skal veilede barnet. Men den voksne må også ta ansvar for å vurdere hva hvert enkelt barn trenger og tåler. Når bøkene skal være et verktøy for å hjelpe barn med til dels alvorlige psykiske problemer, ligger det i sakens natur at det ikke nødvendigvis blir særlig lystig lesning. Men når en småbarnsbok om sorg inneholder fortellinger ikke bare om at en elsket hund må gis bort, men også om at et nyfødt barn dør uventet, er det åpenbart at det trengs et voksenfilter. Både «Psykologi for barn» og «Jenny og Jakob» kan gi verdifull hjelp til barn som strever. Men begge serienes viktigste bidrag er at de tilbyr foreldre og lærere «hjelp til barnehjelp». Dette er en slags psykologiens posesuppe – hvor vannet som må tilsettes, er en klok og trygg voksen.